

УДК 94:327(450:497.11)"1942"(093.2)
355:929 Недић М.(093.2)
32:929 Недић М.(093.2)

Критичко издање научне грађе
Примљен: 21. 2. 2017.
Прихваћен: 27. 3. 2017.

Бојан СИМИЋ
Институт за новију историју Србије
smcbjn@yahoo.com

Разговори генерала Милана Недића и Димитрија Љотића са представницима италијанског посланства у Београду током пролећа 1942.*

Апстракт: Рад анализира разговоре које су од марта до маја 1942. године генерал Милан Недић и вођа Збора Димитрије Љотић водили са представницима италијанског посланства у Београду. Састоји се од уводне студије и неколико докумената италијанског министарства спољних послова преведених на српски језик.

Кључне речи: Милан Недић, Димитрије Љотић, Италија, Други светски рат, окупирана Србија

Као чланица Осовине Италија је била један од главних учесника комадања Југославије током пролећа 1941. године. Италија је анектирала део Словеније, далматинску обалу од Задра до Сплита заједно са зоном Боке Которске, што је признала и новоформирана Независна Држава Хрватска, окупирала Црну Гору, већи део Косова и западну Македонију.¹ У окупираној Србији Италија је задржала своје пред-

* Рад је резултат рада на пројекту *Традиција и трансформација – историјско наслеђе и национални идентитети у Србији у 20. веку* (№ 47019), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1 О италијанској окупацији Југославије издавајмо: Eric Gobetti, *Alleati del nemico. L'occupazione italiana in Jugoslavia (1941-1943)*, (Bari: Laterza, 2013); *L'occupazione italiana della Jugoslavia (1941-1943)*, ed. F. Caccamo, L. Monzali, (Firenze: LeLettere, 2008); Коста Николић, *Италијанска војска и четници у Другом светском рату у Југославији 1941-1943*, (Београд: Институт за савремену историју, 2008);

ставништво. То посланство није било акредитовано, ни код немачког команданта ни код српске владе, која није ни имала министарство спољних послова. Током лета 1941. постигнут је договор са Немцима да италијанско посланство не ступа у директне контакте са српском владом, већ да се везе одржавају искључиво преко посредника и уз сагласност опуномоћеника немачког министарства спољних послова у Београду Феликса Бенцлера.² На основу увида у дипломатску грађу закључујемо да се италијански посланик у Београду тог договора придржавао, а то потврђује и његово директно признање.³

На челу италијанског посланства био је Франческо Ђорђо Мамели, са титулом специјални изасланик и опуномоћени министар у Београду. Он је у Београду службовао још од 29. јануара 1940; дакле, посао који је започео у Краљевини Југославији обављао је и у окупираној Србији. Са Мамелијем су сарађивала три чиновника са звањем секретара и три војна аташеа, по један представник копнене војске, ваздухопловства и морнарице.⁴ Мамели је био искусни дипломата, пре Београда је службовао у Риги (1933–1936) и Лисабону (1936–1939). Из Београда ће отићи у лето 1943, када прелази у Софију и тамо службује и након пада фашизма, прво самоиницијативно, а после као званични представник нових италијанских власти. Пензионисан је тек 1958. године.⁵

Мамели је редовно извештавао Министарство спољних послова, на чијем је челу био гроф Ђано, о стању у земљи током три године свог боравка у Београду. Његови извештаји су вредна сведочанства, не само због бољег разумевања италијанске спољне политике или због стварања увек важне слике како на прилике у Србији гледа

Džeijms Bergvin, *Imperija na Jadranu. Musolinijevo osvajanje Jugoslavije 1941–1943*, (Beograd: Službeni glasnik, 2007); Eric Gobetti, *L'occupazione allegra. Gli italiani in Jugoslavia (1941–1943)*, (Roma, Carroci, 2007); Dragan Nenezic, *Jugoslovenske oblasti pod Italijom 1941–1943*, (Beograd, 1999).

2 Bogdan Krizman, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, (Zagreb: Globus, 1980), 299.

3 У писму Министарству спољних послова Италије од 20. априла 1943. посланик у Београду поставља питање да ли ће се установљена пракса променити после најављене Недићеве посете Берлину, која се одиграла у септембру те године. *I Documenti Diplomatici Italiani (DDI)*, Nona serie: 1939–1943, Volume X, (7. febbraio – 8. settembre 1943), No. 247, (Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1990), 320.

4 Крајем 1942. у посланству су радили: Ђорђо Спалаци – први секретар, Ђорђо Гоци – први секретар, Ђовани Лоренцо Бетелони – други секретар, пуковник Карло Кјузи – војни аташе, капетан бојног брода Себастијано Морин – поморски аташе и пуковник Марио Пироди – аташе ваздухопловства.

5 <http://baldi.diplomacy.edu/diplo/diplomcessati.htm>, датум приступа 1. 9. 2016.

неко са стране, већ и због разјашњења неких мање познатих детаља у историји Другог светског рата на простору Балкана. Једну од таквих епизода представљају и разговори између председника владе генерала Милана Недића и вође Збора Димитрија Љотића са представницима италијанског посланства у пролеће 1942. године. Своја сазнања о овим догађајима југословенска, а касније и српска историографија темељила је на документима немачког порекла који се чувају у Архиву Југославије.⁶ У њима се наводи да је генерал Недић обавестио немачку команду како су га почетком априла контактирали представници италијанског посланства и тражио одобрење да се са њима састане, уз обећање да ће о садржају тих разговора обавестити Немце. И италијанска страна такође је информисала Немце о току и исходу разговора. Те се две верзије, видећемо, умногоме разликују. Током својих сусрета са Бенцлером, Недић је објаснио како Италија даје подршку за одржавање српске независности, која је у интересу очувања равнотеже на Балкану, и да подржава његово настојање да прошири границе Србије и изађе на Јадран (изузимајући Боку Которску).⁷ Из немачких извештаја може се закључити да му је Бенцлер поверовао. Јасније, и рекли бисмо поузданије, сведочанство како је до тих разговора дошло, колико су они трајали и шта је била њихова садржина нуди нам грађа италијанског министарства спољних послова.⁸

Контакти представника Недићеве владе са италијанским посланством у Београду започели су 9. марта, фактички месец дана раније него што је то Недић предочио Немцима, када се адвокат Владислав Стакић⁹ у име председника владе обратио пуковнику Луиђију Бонфатију,¹⁰ војном аташеу при посланству. Као разлози наве-

6 Немачка документа о овом питању налазе се у: Архив Југославије, Т-120, ролна 208.

7 Цитирано према: Krizman, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 298.

8 Италијански историчар Букарели осврнуо се на ове разговоре у свом раду: Massimo Bucarelli, „Disgregazione Jugoslava e questione Serba nella politica Italiana (1939–1943)“, *L'occupazione italiana della Jugoslavia (1941–1943)*, 11–59.

9 Владислав Стакић (1899–1964) већ је раније био специјални изасланик кнеза Павла у разговорима са Мусолинијем. О својим преговорима са Италијанима током 1940/1941. Стакић је писао у књизи која је штампана после његове смрти: Vladislav D. Stakić, *Moji razgovori sa Musolinijem: osovinske sile i Jugoslavija*, (Minhen: Iskra, 1967).

10 Занимљиво је напоменути да је Бонфати био један од потписника југословенске капитулације 17. априла 1941. у име италијанских оружаних снага. Након службовања у Београду Бонфати постаје командант Седмог стрељачког пука у Северној Африци, где гине у фебруару 1943. у борби против савезника.

дени су Недићева лична жеља да успостави односе са Италијом, борба против комунизма и ситуација у Санџаку, где су тражене одређене олакшице за Недићеве војнике који су се тамо налазили. Процењено је да је Стакић особа од поверења и да комплетна иницијатива завређује пажњу.

Бонфати се обратио Мамелију, који је известио Министарство спољних послова. На одговор се чекало до 23. марта, када су добијене инструкције да се ступи у контакте са Недићем везано за борбу против комунизма, али да се не праве никакви споразуми који би везивали руке на политичком плану. Из доступних докумената видимо да је лично Мусолини одобрио сарадњу и дао инструкције како она треба да се одвија.

Први разговори обављени су 15. априла. Том приликом Недић је Бонфатију изразио велико поштовање према Италији и свој став да будућност Србије види уз ту земљу, очигледно је издвајајући од Немачке. Један од најважнијих Недићевих захтева био је покушај да се озваничи ситуација у Санџаку, где су њему одане снаге продрле изван демаркационе зоне у област под италијанском ингеренцијом, и да се тај део, у овом или оном облику, прикључи Србији. Тај основни захтев Недић је покушао да уклопи у форму заједничке борбе против комунизма. Занимљиво је да се нешто раније он обратио и Немцима са сличним захтевом за проширење ингеренција своје владе на територије источне Босне, дела Херцеговине, Срема и Далмације, што није дало резултата.¹¹ Можда је баш отезање Немаца да му изађу у сусрет и окренуло Недића ка разговорима са Италијанима. С друге стране, јасан је покушај да се искористи ривалитет између две силе Осовине који је био присутан, поготово након отпочињања Другог светског рата. Забележено је да је Недић опрезно избегавао да се изјасни које све територије види у оквиру будуће Велике Србије.

У даљим разговорима, према италијанским документима, српски преговарачи су представили две различите форме. Прва, од 27. априла, предвиђала је једну српско-италијанску окупациону зону у Санџаку. С обзиром да је по реакцији Бонфатија било јасно да је таква формула неприхватљива, ускоро је, 2. маја, стигла понуда о формирању једне мешовите комисије за борбу против комунизма.

11 Milan Bošković, *Kontrarevolucija u Srbiji. Kvislinška uprava 1941–1944*, II, (Београд: Слобода, 1979), 225–226; Александар Стојановић, *Идеје, политички пројекти и пракса владе Милана Недића*, (Београд: ИНИС, 2015), 164–165.

Италијанском војном аташеу она се чинила прихватљивијом, али је опрезно одбијао да се обавезе, чекајући упутства надлежних.

Други део разговора обављен је са Димитријем Љотићем, за кога су Италијани знали да ужива поверење Немаца и да се његови одреди истичу у борби против партизанског покрета.¹² Бонфати није директно разговарао са њим већ је то учинио Стакић, који му је реферисао након обављеног задатка. Ови разговори открили су Италијанима разлику која постоји између два српска политичара. С једне стране видели су Недића, опрезног и лукавог, који сања о Великој Србији, и ватреног и амбициозног Љотића, који је и у тешким временима Другог светског рата остао присталица Југославије. Док је Недић комплиментима и куртоазним речима, нудећи пријатељство и захвалност Србије, покушавао да дође до жељеног циља, Љотић је указивао на италијанске интересе које би у будућности могли угрозити њихови савезници Немачка и Хрватска.

Конечно, у првој половини јуна дошло је до прекида разговора. Гроф Ђано је у телеграму известио Мамелија да је Врховна команда донела закључак да би евентуална сарадња са Недићевим снагама у Санџаку могла угрозити „веома ефикасну“ сарадњу који имају са снагама црногорских националиста. Извештено је како је гувернер Црне Горе Бироли издао наредбу да се поново заузму Нова Варош и Сјеница, па тиме више није било основа за разговоре на војном плану са Недићевом владом.

Изгледа да ни Немци нису имали позитиван став о конкретним захтевима српске стране, због чињенице да се разговори обављају без њиховог присуства. То незадовољство српско-италијанским разговорима види се и у допису Бенцлера у коме се наводи: „да би задатке немачких окупационих јединица у Србији отежавало ако би италијанске команде ишле на руку српским тежњама да прошире своје садашње границе, што се на разне начине и догодило“.¹³ Иначе, Бен-

12 О оружаним снагама Недићеве Србије видети: Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*, (Београд: Војноиздavaчки и новински центар, 1992), 415–419; Milan Borković, *Kontrarevolucija u Srbiji. Kvislinška uprava 1941–1944*, I, (Београд: Sloboda, 1979), 150–185; Бојан Димитријевић, *Војска Недићеве Србије, Оружане снаге српске владе 1941–1945*, (Београд: Институт за савремену историју, 2011).

13 „Обавештење опунomoћеника Министарства спољних послова Феликса Бенцлера од 28. маја 1942. Министарству спољних послова Немачког Рајха о положају Албанца и италијанским претензијама на Косову“, *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, том XII, knj. 2, (Београд: Војноисторијски институт, 1976), 444.

цлер је о разговорима извештавао министра спољних послова Рибентропа 28. априла и 13. јуна.¹⁴

Можемо закључити да су два разлога кључна за прекид разговора: недовољна атрактивност Недићеве понуде и став Италијана, као слабијег партнера у Осовини, да се по овом питању не конфронтирају са Немачком. Италијанске дипломате биле су итекако свесне чињенице, што се у њиховим извештајима може јасно видети, да Недић не представља цео српски народ и да његова тренутна позиција већим делом почива на немачкој подршци.

Документи пред нама објављени су у зборнику грађе *I Documenti Diplomatici Italiani* у деветој серији (1939–1943), шестом тому (12. децембар 1941. – 20. јул 1942) који је изашао 1988. године у издању Државног завода за штампу и ковани новац (Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato).¹⁵ Број докумената под којим су објављени наведен је изнад сваког од њих. Пошто сматрамо да су ови документи од важности за домаћу историографију, али и ширу читалачку публику, одлучили смо се да их представимо у преводу на српски језик.¹⁶

349.

Посланик у Београду Мамели за министра спољних послова Ђана

телеграм бр. 1773/954

Београд, 9. март 1942 (за 12. март)

Војни аташе упутио је Главном штабу следећи телеграм:

Јутрос је адвокат Стакић, особа веома позната и пријатељска, представљен мени и информисан сам да генерал Недић жели да ступи преко мене у контакт са италијанским војним властима а ево и зашто:

1. његова лична жеља да уђе у односе са Италијом;

14 Bucciarelli, *Disgregazione Jugoslava e questione Serba*, 36.

15 Треба рећи и да поменуте збирке не садрже сва документа Министарства спољних послова Италије, већ је направљен избор најзначајнијих.

16 Југословенски историчар Душан Бибер, коментаришићи превод Ђановог *Дневника* који је објављен непосредно након Другог светског рата, закључио је: „то је, као уосталом и на многим другим местима, из незнања или намерно погрешно преведено“. Што се тиче евентуалних грешака, као аутор превода ових докумената, могу да кажем да ово друго сигурно неће бити у питању. Dušan Biber, „O padu Stojadinovićeve vlade“, *Istorija XX veka*, (Beograd: Institut društvenih nauka, 1966), 33, fusnota 93.

- што ефикаснија сарадња у борби против комунизма на Балкану, а нарочито у Санџаку;
- да стекне олакшице за његове трупе које делују на територији ван демаркационе линије (нарочито због снабдевања).

Стакић је алудирао на регион Сјенице. Генерал Недић би желео да разговара са мношвом о предлогу. Ограничио сам се да саслушам, одлажући одговор у складу са инструкцијама. Обратио сам се посланику који ће јавити Министарству спољних послова. Што се тиче акција Недићевих трупа ван демаркационе линије упућујем вас на оно што је раније послато везано за Нову Варош и Сјеницу.¹⁷

Адвокат Стакић је од раније добро познат. Ради се о особи која се увек показивала као пријатељ, чак и иако у прошлости услед веома деликатних преговора није увек тако изгледало.

Конкретне индикације о иницијативи генерала Недића већ сам наговестио у мом данашњем телеграму бр. 1216/282.¹⁸

Из разлога наведених истим телеграмом, уз неопходан опрез, слажем се да успоставимо и одржавамо контакте са Недићем, и његов избор да то буде војник са војником ми изгледа прикладан.

Што се тиче немачке команде, дозволите ми да вас подсетим да је из практичних разлога одређено да званични контакти између Амбасаде Италије и Владе Србије остају преко окупационих власти, али ништа није противно у случају да дође до евентуалне незваничне иницијативе од Недића и других чланова његове владе.

Бићу вам захвалан, ваша екселенцијо, за инструкције у вези са наведеним.

386.

Министар спољних послова Ђано посланику у Београду Мамелију
телеграм бр. 10319/90

Рим, 23. март 1942, у 18:30

Врховна команда је Главном штабу издала следеће инструкције везано за иницијативу генерала Недића:

17 Бонфати се позива на документ бр. 283 од 18. фебруара 1942. у коме се анализира ситуација у Србији и стање на ратишту.

18 У фусноти приређивач грађе је назначио да поменути телеграм није пронађен а самим тим ни објављен.

1. Да би то било добро за сарадњу наших трупа у борби против комунизма на Балкану а нарочито у Санџаку.
2. Никакав договор не може бити постигнут и никаква обавеза не може бити преузета која би ограничавала нашу слободу у акцијама на политичком плану.

Поменути војни аташе добиће од Главног штаба инструкције у овом смислу. Све везано за сарадњу војне власти морају договорити директно са генералом Недићем.

Ви можете у сваком случају одржавати са њим контакте које сматрате опортуним, али само у информативном смислу.

455.

Војни аташе у Београду Бонфати посланику у Београду Мамелију
тајна белешка

Београд, 15. април 1942.

У договору са вашом екселенцијом, сусрет са председником владе генералом Недићем, који је организовао познати повереник, одржан је данас у Влади у згради бившег министарства спољних послова Југославије.

Разговор је обављен у веома срдочној атмосфери и трајао је од 12 до 13:15.

Сажетак и најважније тачке разговора саставио сам у складу са упутствима са највећом пажњом и без преузимања икаквих обавеза, и генерал Недић је имао идентичан став.

На првом месту, генерал Недић желео је да ми изрази, на веома топао начин, дубоку захвалност српског народа и његову лично, за великодушно држање Италије према Србији и Србима. Стално ми је понављао да пошаљем изразе захвалности српског народа и његове лично Дучеу, влади и оружаним снагама Италије.

Друга ствар, која је намерно наглашена, и поновљена, јесте осећај пријатељства према Италији: „Чврсто верујем и надам се, заиста би морало, да војска нове Србије буде уз Италију“. Желео је у више наврата да означи позицију пријатељства Србије према „Италији“, коју је увек издвојено именовано.

Он је поновио веру у победу Осовине.

Потврђује веру у поновно рађање Србије чију будућност он види у стварању „Велике Србије“.

Генерал Недић се веома јасно изразио против сваког југословенског решења проблема и сваког српско-бугарског уједињења.

Генерал Недић је био веома опрезан у формулисању граница Велике Србије о којима размишља (позивајући се на једну моју реченицу) као о једној форми која ће се постепено дефинисати. Ограничења која су јасно прецизирана из његовог блиског окружења, као што је наведено у белешци.¹⁹

Он ми је потврдио да су Срби дисциплинован народ и да их држи чврсто у руци и да ће то чинити најбоље што може и у будућности. Каже ми да је у суштини победио комунизам у Србији и да Михаиловић више не представља реалну опасност, и да би им победа против Русије одузела сваку доследност.

Када се ради о специфичном циљу сусрета, питао ме је да ли српске снаге под командом мајора Гљешића²⁰ и потпуковника Матића, на десној страни Лима изван Сјенице, код Нове Вароши до Бајине Баште,²¹ могу остати на позицијама које тренутно заузимају да би осигурале Србију од провале комунистичких банди које долазе из Црне Горе. Уверава ме да је дао наређење двојици званичника да се чврсто ускладе са договорима са италијанским властима и да се потпуно ставе њима на располагање. Потврдио је да је забранио заузимање Сјенице, где се налази десетак италијанских карабињера.

Одговорио сам да ћу његове захтеве пренети начелнику Главног штаба и да ћу га обавестити о исходу.

Онако случајно питао ме је да ли би било могуће да заузме Сјеницу како би боље систематизовао трупе. Одговорио сам на то питање као и у претходном случају. Схватио сам колико је та ствар важна за генерала (подсетио сам га на све раније случајеве заузимања Сјенице).

19 Мисли се на Недићеве разговоре са Немцима о којима је италијанско посланство известило Ђана у белешци од 10. априла 1942.

20 Мисли се на Милоша Глишића (Пожега, 1910 – Београд, 1946), официра Краљевине Југославије, ЈВО и команданта легализованих Санџачких четничких одреда. При повратку у Београд ухапсио га је Гестапо и послао у логор Матхаузен. Побегло из логора почетком 1945. али су га ухапсиле нове власти. Суђено му је у групи са генералом Михаиловићем, после чега је стрељан.

21 У оригиналу стоји Наијна Башта.

Недић ми је још прецизно објаснио локације преосталих комунистичких група:

Одред из Топлице сведен је на 200 људи који су подељени у слабе групе;

Снажне групе у Црној Гори код Камене Горе на Дурмитору;

Група велике ефикасности генерала Новаковића²² (око 2.000) у области Фоча–Горажде–Калиновик;

Локална група у области Соколац–Олово.

У разговору су дотакнуте бројне теме панорамско-историјског карактера и садржаја, где је у суштини генерал Недић рекао како је стварање Југославије била грешка коју је платио искључиво српски народ.

Узимајући као изговор пријатељска осећања српског народа према Италији и моје убеђење да су Срби имали у виду разумевање које су Италијани увек имали за њих, све до почетка овог рата, судбина тог народа била би битно другачија. Недић, живо одобравајући рече: „Истина је, истина је. Мусолини је у више наврата испружио руку Србима“.

У закључку свога излагања вратио се да изрази своје наде у нови поредак у коме ће бити мир (слажући се мојим речима) са правдом у складу са обостраним интересима. Недић је искористио прилику да прецизира да „мир изнад свега даје народима могућност да живе профитабилно“. Излишно је нагласити да су садржај тих изјава познате мисли генерала.

Горућа питања Хрвата у Босни и на другим територијама које су предмет различитих аспирација нису дотакнута: ја сам се уздржао да га питам за конкретне детаље посматрајући како он застаје на најсочнијим питањима, не желећи да износи непријатна питања или да буде превише прецизан, док је дуго говорио о свом погледу на пријатељство између Италије и Србије, и да види српску војску са Италијом у будућности. Његове националне аспирације, које су се тако могле осетити, биле су представљене у једној општој форми „Велике Србије“.

22 Генерал Љубо Новаковић (1883–1943) био официр црногорске војске пре формирања Југославије. Разишао се са Дражом Михаиловићем на Равној гори. Током рата деловао самостално, једно време сарађивао и са партизанима.

Недић је изјавио да је против четничких формација које су превише недисциплиноване;²³ да је задовољан организацијом „Српске народне страже“ која броји 20 хиљада ефикасних људи.²⁴

Генерал Недић ми изгледа као особа свесна велике тежине своје позиције, екстремне деликатности пута који мора прећи, али пун вере у будућност. Желео је, очигледно, да избегне појашњења која су жељно ишчекивана. Говорио је као патриота, што без сумње јесте, као Србин жељан да упозна Италију, Дучеа, владу, са осећањима захвалности и пријатељства избегавајући да прерано унесе детаље и ограничивши се, како је горе наведено, на останак својих трупа у кордону за одбрану од потенцијалне комунистичке опасности у Србији. Прозиран вео добро познатих аспирација.

Белешке уз разговор. Током вечери имао сам прилику да разговарам са познатим повереником и да чујем утиске генерала Недића: задовољство да је имао прилику да изрази осећања захвалности према Италији и да је представио и нагласио жељу за пријатељством између Србије и Италије. Везано за моја осећања, Недић је приметио да сам био веома опрезан, искористио сам прилику да објасним поверенику, с обзиром на моменат, да се мора пратити линија највеће опрезности и оставити времена, избегавајући било какво брзање.

Посматрао сам и особе блиске Недићу, које су постигле стваран резултат, који бар за сада још чека на потврду, да доведу Недића да изрази убеђење да повеже будућност Србије са пријатељством Италије. Недић остаје на позицији екстремне резерве, мислим, од остатка његове групе. Контакти су дакле остали у сфери опреза, који омогућује развој форме коју он сматра најопортунијом, било у области чисто војних питања, било, ако се буде желело, и разјашњења другог типа.

23 Допуна белешке: „Очигледно Недић није желео да се дотакне широке акције поверену добровољцима било у борби против комунизма, било у реализацији аспирација у Босни, Црној Гори, Косову итд... с обзиром да се ради о познатој ствари нисам на томе инсистирао. Што се тиче четника Косте Пећанца, више пута сам осетио Недићево неповерење, изречено као и сигнализирано. Морам да потврдим мој осећај да код Недића сада преовладава концепт: регуларне снаге унутра, сигурне и под његовом контролом, добровољци напољу, што против комуниста, што за потврду, на различитим територијама, српске националне идеје“.

24 Мисли се на Српску државну стражу основану 1942. године.

Позивам се на телеграм начелника Главног штаба армије генерала Амброзија број 429/C.S./63 од 27. марта текуће године.²⁵

535.

*Посланик у Београду Мамели за министра
спољних послова Ђана*²⁶

телеграм бр. 2239/610

Београд, 12. мај 1942 (за 15. мај)

Војни аташе ми је пренео два извештаја, чије копије прилажем у наставку, везано за пажљиво настављене контакте после разговора са генералом Недићем, његовим повереницима, а у оквиру инструкција које су о томе добијене.

Први извештај се тиче пројекта сарадње са нама у оквиру борбе против комунизма, и симптоматична је нервозна потрага српске стране за италијанском сарадњом. Потрага која је опрезна али не мање упадљива код генерала Недића и активна, без много размишљања код његових сарадника. Два су пројекта, и нажалост имам потребу да укажем да се у потпуности слажем са војним аташеом који је априори одбио и одбацио први пројекат. Што се тиче другог, он би могао представљати предност, нарочито након оснивања наше посебне канцеларије на чијем је челу генерал Пјеке.²⁷ Али треба одмах рећи, ако би и стигао неки практичан предлог (који би у садашњим околностима требало да буде пажљиво проучен) са великом вероватноћом сударићемо се са ауторитетом окупационих власти, јер свака сарадња мора да иде преко њих, изузимајући Србе. Другим речима јасна је забринутост српске стране и покушај да се превазиђе та препрека, да се дође у директан контакт са нама на сваком пољу, наравно уз пристанак и неизбежну сарадњу окупационих власти, које су до сада биле противне. Управо је неопходно нагласити са моје стране да се ради о ствари која нам може донети неоспорне предно-

25 Телеграм није сачуван.

26 Мамели је послао Ђану телеграм бр. 1833/475, 17. априла, везан за разговор који је Бонфати обавио са Недићем. Телеграм није објављен али се базира на белешци коју је направио Бонфати.

27 Ђузепе Пјеке (Giuseppe Pièche), (Фиренца, 7. март 1886 – Велетри-Рим, 1977), био је италијански генерал и шеф контраобавештајне службе. Током каријере обављао је низ важних функција у војсци, полицији и у цивилној власти.

сти, било у актуелној тешкој ситуацији на локалу, било за будућност, али је у томе неопходно из очигледних разлога бити максимално опрезан. У међувремену, корисни контакти успостављени са представницима српске владе воде нас до сазнања да су различите тачке и аспирације без сумње од интереса за нас. Та истраживачка линија може се без проблема наставити док се правилно не процени.

Други извештај преноси разговор који је повереник имао са Љотићем, у име Недића.

Као увод у поменуте разговоре можда би било интересантно пренети нека запажања мог немачког колеге изречена у једном ско-рашњем разговору.

„Недић и Љотић су сигурно у овом моменту најважније политичке личности у Србији. Недић је верно сарађивао са окупационим властима и на сваки начин радио на обнови и сређивању једне веома тешке ситуације. Као баланс од промишљеног и опрезног Недића имамо као супротност нагао и ватрени дух Љотића, оријентисаног једном јасном политичком линијом коју храни амбиција без много ограничења. С друге стране, Љотићеви добровољци у антикомунистичкој борби су били од неспорне користи.“

„Љотић – како закључује Бенцлер – за нас представља подстицај, корозивно средство за Недића и његову владу“.

Допуна 1

Војни аташе Бонфати амбасадору у Београду Мамелију

тајна белешка

Београд, 8. мај 1942.

Указао бих на, како ме је генерал Недић обавестио преко познатог повереника, формуле које треба осмислити да би се омогућила српска жеља да одржавају односе са Италијом, а уз пристанак и консензус Немаца, кроз сарадњу у борби против комунизма.

Излишно је говорити да се ради о личним иницијативама са српске стране и да ја немам мотива да их одбацам, као што се устежем и да их охрабрим, зато што оне долазе од локалних представника, а с друге стране, колико год било корисно да из близине посматрам мишљења српске владе, ватрене аспирације српских националиста, активне напоре да се ојача српска позиција, игру снага

у борби, немачки став зауставља даљи развој, који се у овој ствари не може априори искључити.

Сходно томе ја говорим о овим интересантним формулама као о истраживању осећања.

Дана 27. априла саопштена ми је формула која заслужује да буде истакнута не знам да ли због наивности или претеране лукавости. У циљу добијања да званично можемо говорити о српско-италијанским односима на војном плану и у борби против комунизма, предложено је да се део у демаркационој линији дефинише као „српско-италијанска окупациона зона“, обухватајући регионе насељене Србима који одговарају фронтима у Црној Гори и Санџаку, наиме познати потез фронта који држе српске снаге, Нову Варош и север, искључујући Сјеницу.

Ја сам изразио своје изненађење и чуђење због тога из два разлога: 1) зато што су у том делу Црногорци а не Срби; 2) зато што су Срби у другим деловима о којима уопште није било речи.

Бескорисно је помињати етничке аргументе да су Црногорци у ствари Срби и слично: очигледно је да се планирало да се успостави принцип „Србин“ у тој области... да би се он спровео под нашим патронатом.

Ја сам нагласио, као што је било схваћено, да су наши разговори потпуно приватног карактера, али ми је било потпуно јасно да се наставља правити грех превремености.

Дана 2. маја представљена ми је друга формула: створити једну „комисију“ (чији би део требало да буду генерал Милутин Недић,²⁸ брат председника владе, и доктор Перић,²⁹ динамична интелигенција блиска Недићу) за борбу против комунизма која би мо-

28 Генерал Милутин Недић (Сопот, 1882 – Аустрија, 1946) био је млађи брат генерала Милана Недића. Пре Другог светског рата обављао низ важних дужности, од којих се истичу министар војске и морнарице, начелник Главног генералштаба и командант ваздухопловства. Из немачког заробљеништва, где је одведен након Априлског рата, враћен 1942. на захтев брата. Извршио самоубиство. Више о Милутину Недићу видети у: Mile S. Bjelajac, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2004), 225–226.

29 Ђорђе Перић (Кистање, Бенковац, 1897 – Беч, после 1950) био је заменик комесара просвете а касније шеф одељења за пропаганду при Недићевој влади. Између два светска рата био је директор новинске агенције „Авала“ и истакнути функционер Југословенске акције, симпатизер фашизма и нацизма и једна од најистакнутијих личности колаборационистичке пропаганде у Србији 1941–1944. године. Учествовао је у организацији Антимасонске изложбе 1941, а одређени документи спомињу га као сарадника немачке агентуре још од пре рата.

рала бити у контакту са одговарајућом нашом, да би се спровели послови у сарадњи са немачким властима.

Ја сам се ограничио да саслушам у складу са принципом да је свака борба против комунизма у оквиру Осовине увек корисна.

Позивајући се на сазнања, међутим, изражавам мисао да формула ове природе изгледа паметна, логична у садашњем оквиру догађаја и за нас врло повољна, барем у информационој линији.

Србија је једна реалност која се не може искључити; маргинални односи са њом биће боље координисани ако се они ускладе са централним односима.

Из ових главних разлога сам одлучио да позovem адвоката Стакића да вам се директно обрати са тим предлогом, а основа за његово процењивање се може наћи такође у упутствима у белешци за покретање „мисије Пјеке“.

*Војни аташе у Београду Бонфати
шефу Главног војног штаба Амброзију*

R. s. 687

Београд, 9. мај 1942.

Преносим белешку везану за извештај са једног разговора који је јуче, осмог, водио Недићев познати повереник са Димитријем Љотићем, у верзији која ми је дата убрзо након одржаног разговора.

То је од значајног интереса а везано за Љотићева скорашња размишљања о југословенском програму, као и односима са Италијом.

Упућујем на извештаје бр. 384 од 8. августа 1941, 548 од 18. септембра 1941, 617 од 26. септембра 1941.³⁰ и друге, о југословенским тендицијама Љотића. Оне нису много промењене. Он остаје присталица уједињења Јужних Словена са једном ауторитативном организацијом. Из тог разлога, он се дистанцира идеолошки од Недића и националистичких кругова који га окружују. Док је Недић за стварање једне Велике Србије без било каквог компромиса са другим балканским народима, Љотић инсистира на свом унитаристичком програму. И, у складу са својим осећањима, на повратку Карађорђевића. С обзиром на то да је Љотић патриота, не осећа да треба да од-

30 Поменути извештаји нису објављени.

бије Недићеве српске тезе. У суштини, оставља отворена врата неким ширим решењима.

Поново су додирнути његови погледи на Италију. Он лично верује да без подршке Италије, Немачка неће реконструисати српску снагу на Балкану и биће склонија да повери надмоћну улогу Хрватима. Проблем још увек потенцијалне државе, али ни Љотићеви ставови нису без значаја.

Љотић има малу подршку у земљи, али има, међутим, групу добровољаца способних за акцију, и Немци имају лепо мишљење о њему. Сутра би могао да добије неку значајну улогу, па чак и да замени Недића у влади.

Излишно је говорити да југословенска теза под немачким покровитељством није могућност која се може искључити. И, с обзиром на мучење немачке политике у Србији, није опортуно априори одбацивати било шта.

Министар Бенцлер често разговара са Љотићем. Везано за последње упитан шта мисли о Недићевим контактима са Италијом, Љотић је процењујући одговорио да Недић спроводи јасну акцију.

Потврда која се тиче извештаја бр. 664 од 4. маја ове године,³¹ везано за односе Недића и Љотића, извештавам вас да је и министар Олћан³² повукао своју оставку, делом због немачких жеља, делом због међусобних односа Недића и Љотића. Тако је криза владе, за сада, превазиђена.

И надаље ћу пратити акцију Љотића и његових добровољаца.

Допуна 2

Војни аташе Бонфати амбасадору у Београду Мамелију

тајна белешка

Београд, 9. мај 1942.

Извештавам о интересантном разговору који се одржао јуче, осмог, између адвоката Стакића и Димитрија Љотића. Разговор се

31 Извештај није објављен.

32 Михајло Олћан (1894–1961) био је члан Збора од оснивања. У Недићевој влади обављао је функцију министра народне привреде. После рата је емигрирао у Аустралију, где је и умро. Био је сестрић Михајла Пупина.

одржао уз сагласност Недића и имао је за циљ да се чује Љотићево мишљење везано за српску политику према Италији.

Разговор се базирао на следећим питањима:

1. стварање Велике Србије и одбацивање југословенске идеје;
2. решавање српског проблема уз помоћ Италије.

Преносим у писменој форми оно што ми је адвокат Стакић пренео убрзо након разговора.

Љотић је одговорио: „Ја сам спреман да подржим решење које може да помогне да српски народ изађе из тешке ситуације у којој се налази; ја сам спреман да помогнем српском народу у спровођењу програма који ви желите; ја сам убеђен да се ми морамо, у будућности, окренути Италији. А ако Италија не жели једну Југославију, ја сам спреман да прихватим и решење које је искључује. Али пре него што Италија дефинитивно одреди свој став према Балкану, ја бих желео да изнесем свој поглед на ситуацију. Не мислим да је Италија учинила добро тиме што је растурила Југославију: Италија је довела Павелића, Италија је обновила Црну Гору. Шта се десило са Хрватском? Хрватска се у многим духовним, економским, политичким, војним и другим аспектима потпуно везала за Немце са једним антииталијанским ставом. То стање хрватског духа деле многи кругови у Немачкој који немају много симпатија и поверења према Италији и који подржавају Хрвате у њиховом отпору италијанском притиску. Неки хрватски и немачки кругови нису се одрекли аспирација да имају део Јадрана. Хрвати мисле да ће уз немачку помоћ, када сложенији проблеми буду решени, успети да избаце Италију са многих делова Јадрана. Шта је добила Италија после растурања Југославије? Једну Србију потпуно окупирану од Немаца, која не може чак ни да дише; једну Хрватску која је више непријатељска Италији него пријатељска, и која је осуђена да јој буде још непријатељскија; један црногорски проблем који није добро решен. Како може једна Србија овако мала и слаба да води независну политику под притиском и љубомором Немаца? Ја сам спреман да прихватим пријатељство Италије и српски проблем како га ви желите, али желео бих да саветујем Италију да поново сагледа унутрашњи проблем Балкана и, под њеном командом, направи од три стуба Србија–Хрватска–Црна Гора који су сада слаби, једну државу која ће бити састављена из три дела и која неће бити Југославија из 1918, већ нека врста Југославије са италијанском

подршком. Тада би Италија на Балкану имала једну јачу државу од ове која није представљена постојањем ова три раздвојена елемента и где би могла рачунати на пријатељство и сарадњу Срба. Италија ће имати потребу за стварањем једне овакве Југославије, зато што је вероватно да ће се у будућности створити једна друга Југославија под немачким притиском у којој ће хрватски елементи имати надмоћ над српским. Таква Југославија створена по вољи Немаца могла би имати антииталијански став.“

Љотић закључује говорећи: „Желео бих да Италијани знају да ја видим и осећам да Србија не може добити независност без помоћи Италије. Чињеница је да Немци неће никад направити такву Србију без притиска Италије, зато што је њихова највећа жеља да од Хрватске направе своју базу на Балкану“.

Љотић је прецизирао да његов став не мора бити схваћен као апсолутно крут. Он је спреман да прихвати решење онако како га види Недић ако је то у интересу Србије.

612.

*Министар спољних послова Ђано
посланику у Београду Мамелију*

телеграм бр. 20692

Рим, 12. јун 1942.

Врховна команда од 8. овог месеца обавештава:

„Војни аташе у Београду је овлашћен у своје време од Дучеа да успостави контакте са генералом Недићем на његов захтев, око евентуалне италијанско-српске сарадње на војном плану ради сузбијања комунизма, са уздржавањем од било каквих обавеза на политичком плану.“

Генерал Недић је, након неколико истраживања на пољу могућег признавања територија које су већ заузеле српски четници у округу Нове Вароши са проширењем на Сјеницу, представио следеће предлоге:

- званично признање италијанско-српске окупације у области Санџака;
- или формирање једне мешовите италијанско-српске комисије за координисање заједничких акција против комунизма.

Везано са овим треба напоменути да је свака наша сарадња на територији Санџака са наоружаним формацијама, званично повезаним са владом у Београду или не, до овог тренутка пажљиво избегавана.

Задржавање таквог става неопходно је више него икад имајући у виду српске аспирације на провинцију Црна Гора, као и непопуларан одјек које би било какве наше везе на том плану могле имати на сарадњу, увек веома ефикасну, коју тренутно наше трупе имају са формацијама црногорских националиста.

Додао бих још везано за ову тему да је данас гувернер Црне Горе наредио италијанским трупама поновно заузимање Нове Вароши и Сјенице.

Из тога закључујем да предлози српске стране не нуде никакву погодну основу за разговоре на војном плану.

Војни аташе у Београду добио је инструкције да се уздржи од даљих контаката на ову тему са представницима Недићеве владе.

Превод са италијанског: Бојан Симић

